

Bidez-Bide

Eixaide'tar Jon'ek euskerara emana

OARRA: Orain agertzen diran iru atalok, lengo zenbaki batean agertu ziranen aurrekoak dira. Paper naste batek oker ontaratu giñun. Asketsi, beraz.

Azken atalotan egiñiko irar-utsegiterik aundienak oetxek izan ziran. "Berabidean ezin etzizko udazkena da". Onela zuzendu: "Berabidean ezin etsizko udazkena da".

"Giputz-idazleak eta euskotar idazleak eskuari". Onela zuzendu: "Giputz-idazleak eta euskotar idazleak eskuarki".

"Gauzaren adierazteko eta bereixi, xuxen eta inguru-minguruketarik gabea dute". Onela zuzendu: "Gauzaren adierazteko era bereizi, xuxen eta inguru-minguruketarik gabea dute".

"Ni neu, ongi gogoratzen naiz zaldi-girgillen txilin otsaz Zumarraga ta Azkoiti bitartean dagon iru leguako mendarte goibel eta medarra". Onela zuzendu: "Ni neu, ongi gogoratzen naiz zaldi-girgillen txilin otsaz Zumarraga ta Azkoiti bitartean dagon iru leguako mendarte goibel eta medarran".

"Mendarte bakarti ta illunaren burua Loiola'ko ibar argitsuaz zabaltzen da". Onela zuzendu: "Mendarte bakarti ta illunaren buruan Loiola'ko ibar argitsua zabaltzen da".

Nor zanaren betri ez dakigun olerkaria

“Nork ez ote ditu gorde maitemiñez bere mai-zorroan edo-ta oroi-menaren zirrituetan begiko olerkariaren bertsoak?” galde egiten du Armando Palacio Valdés'ek bere “Testamento literario”n.

Aipamen au dala-ta, mutiko nintzalarik Gipuzkoa'ko erriburura eldu-garaia datorkit burura. Gure adiskide ziran sendi on batekoak gogor leiatu ziran arrotz-etxe on bat billatzen, gazte-gaztetan utzi bearreko etxearen epeltasun apurtxo bat nerekin izan nezan. Idoro zidaten etxeak asmuok mukurutu zituada aitoe bearrean naiz.

Bizi ere, euskaltzale yakitun batzuk bizitu ziran bertan. Inor edo an zan oraindik ni eldu nintzan garaian. Oraindik-oraintsuarte Muxika'tar Gergori gizon zuzenaren bizilekua izan zan. Ezkontzerakoan aldendu zitzaigun bertatik. Muxika'k zuzenki maite izan zun bere erria, xetasunez eta bere buruaren agertzea billakatu bage, alegia.

Ezagun zan egonberri zala. Etxe guzian sakabanaturik liburu, idazti, aldizkari ta abar baizebiltzan, geientsuenak eusko-yakintzari buruz ziardutenak. Makiñatxo bat labur-itz, idaztorri ta oar ere ba'ziran antxe. Muxika'ri, eusko-yakintzaren egarritan beren lanetarako aolku eske yende askotsu urbildu zitzaion noski ango egonaldian... Yakingirotsuak ba'zun an non bazka. Ene yakinbearrak laister ekin zion paperez betetako apal batzuk lardaskatzeari. Zârra izanarren, zârragoa ta mardulagoa herriz— irarritako papera beti da yakin-garri.

Beñola, kuaderno batzuk idoro nitun hule beltzez estalita. Euskaldun olerkari baten eskutidazkiak ziran, antza. Lenen saioak ziran, kantagai-ariak, olerki erne-berriak. Ondorengo orrialdetan olerki berberak beztualdiz, zuzenketaz, oarraz eta osakiñez yosita. Bere yardun-gaian eldugabea ezagun zizun, baño, norbere egintzak sekula aintzakotzat artzen ez dituztenen gixa, bere buruaren estu artuzale ere bai.

Kuaderno batean bere biotz-sentipenak zitun iraulirik. Maitemiñezko kantagaia zizun, alegia. Bi izkuntzetan zitun emanak, euskeraz eta gazteleraz. Ango aitorketa xalo ta biözberak, orain, urteen bu-

ruan umekoi-xamarrak iduri ba'zaizkit ere, aldi artan atsegiñez bete niñuten. Orrialde aietan adiskide bat topatu nun eta olerkaria ber-
rau. Gaztaro artan ene begi lausotuz igarri ta somatzen nitun bidee-
tan barna bultza niñun olerkariak. Kuadernuok neretzat gelditu zi-
ran. Aldiok eztira noski biotz-berakioen adiskide, baño, ala ta guziz
ere enaiz lotsatuko gorde nitula eta oraíndik ere gordeak dauzkata-
la esaten. Olerkiok irakurriz, norbait ezpañetan irri-gaizto dula iku-
si ba'neza, ezagutu ez dutan adiskide oni saldukeri egin bainion, ene
buruaz lotsa-lotsa egingo nintzake.

Ezta ezer idorotzen alabearrez; arkitzen ditugun gauzak zerbaiten-
gatik eta zerbaiterako arkitzen ditugu. Arkitzeok ba'dute beren ez-
kutupeko. Bi gizonak alkarrekin topo egitea askotan miragarritzkoa
izan oi da. Topatzen dugun orok ba'du bere arrazoibide; agirian ez-
paldin ba'dago, ezkutuan datzanaren berri asmatzen leiatu bear du-
gu. Ikusi eziñeko esku batek gauzak atxeman ditzakegun lekuan
yartzen dizkigu. Anima zindo ta garbi baten eskuz idatzitako idaz-
lan aietan alkar-arkitze on baten oroia daukat nigan. Gaztaro saies-
kor ortan ostikoketaz eta urdandaz (emagalduez) mintzatzen baita
maiz.

Olerkari ura Eltzo'tar Yoseba omen. Bere bizia itz laburretan ager
geneza. Lenen-irakastearen maixu egin ondoren lege-ikasteari ekiri
zion bere lanbideak uzten zizkion txolartetan. Ogeitabi urtetan il zan,
Musika ta Eresbatasun ikasbideak iaioki garaitu-berri zitularik. Bere
olerkirik geientsuenak "Euskalerrriaren alde" zeritzan aldizkarian eta
1917'gn. urte ingurutsuan gure eskualdean agertzen ziran egunkari-
astekarietan argitaldu ziran.

Eltzo'ren olerkiak urri-urriak dituzu. Etengabeko zuzendu-lanean
aritu ondoren argitaratu oi zitun doi-doi gure olerkariak. Muxika zun
zirikatzaile argitara zitzañ. Eltzo'k bere buruarentzako idatzi oi zun
berexiki. Ontaz yabetzeko bere eskutidazkiak ikusi besterik eztago.
Arabakiz heterik daude, bañan olerkariak bere goi-maillara eldu-us-
tea artu dunean, izkirik onenaz eta arduratsuenaz aldatzen, du atse-
gin. Beztualdi aiek eman zidaten ederlari onek neke ta ixilpean egin-
dako ore-lanaren berri. Ezagutzeke egindako adiskidea ene lenengo
maixu ta ixilkide izan nuen ben-benetan.

Euskera izkuntza egokia degu bertotarako, baño ala ta guziz ere
Eltzo'k etorri bizia zizun eskideak billakatzen. Ederlari onek igartzen
zion onek zekarkioketan arriskuari, erreztasunak arrapaladan aritze-
ko griña sortzen baitu aixa.

Ezaugabeko adiskidea liriko yator-yatorra zan; biotza ikubera
zizun. Bere gunak ixil, etengabe ta apal zerion, leku eder eta bakar-
tian gorderik dagon iturri galduaren iduri. Bere anima xamurtasunak

garaiturik zetzan. Zekusan guztia, zeru-diztirak zerizkion olerki garbitan iraultzen zun. Bere animaren irudi baitziran.

Aitzondo basetxeko mutikoak eskolara yoateke daude zenbait egun. Geroenean asi dira berririo, bañan yantziak oro beztuta amaren utsean. Yolas-garaian, Aitzondo baserriko mutikoak zalapartari aier zaizkio; bekoki illun eta uzkur bere adiškidetxoan yostaketai begira daude. Eltzo, barne-muiñetaraño ikututa ume-zurtzei begira dago. Begiak aldatzeke, igarri-ezean zabaldu du bere maixu-maia xoko-bazterretik bere biotz-miñak gordetzen ditun kuadernua artzeko...

Alaxe zan orotan. Aurtxo bat bere amaren bularrari atxiki zekusanean; aurtxoa zetzan seaskara urbiltzen zanean; maite-kantetan aritzen zanean. Kantagai oietzek zitun begiko. Bere olerki guziak erromantiko usaia darite. Idatzirik utzi zigun guziak ezoa dario oraindik, intzeztu-berri bailegoan. Eder-atsa anima barnetik zetorkion. Bere oldozkuna igarri zenezaioke, gertatzen zaiona yakin. Bere anima olerkitan iraulita dago garden-garden. Erromantiko yatorra dugu.

Eltzo bere biziaren udaberri bete-betea igartu zitzaigun. Gazte bat, gazte danez, eder-loralditik urrunduta dago. Baña, ala ta guziz ere musikari ta olerkari zan bidenabar...

Olerkaria nolabait ere musikari izan oi da. Olerki ta musika ederti bizkiak dituzu, bañan orain ez ditugu alderdi ortatik ikusten. Shakespeare'k olerki ta musika anai-arrebak dirala esanarren, arnas berberatik sortutako bizkiok nekez daitezke bizikide gizon batengan. Bizi izan ba'ledi ere, Eltzo olerkaria laister irato luke izen berberako musikariak.

Alabaña, olerki usaiez ezeturiko bizialdi labur eta apal aren berri eman zidaten kuadernoak on aundia egin zidaten. Nork daki eskutidazki aiek zirikagarri bearrekoak izan ote zitun zaletasun kidesuak eraginda beroiek leitsuki azterten aritzen zan mutillak?

Matxinbenta'ko olerkaria

Beste nonbaitetik, eskualde bikañagoari aitz, osertz zabalagoari so, onela abestu zun Yauregi'tar Koldobika yaunak:

“Baseliza zarraren babes maitetsuan
lar eta intza darioten lau ormen barruan
Kanposantutxo bat lo daukat baztarrean
Ernio aurrez-aurre. Txindoki atzean”.

Beste leku onek zelaigune medarrak ditu. Mendarte estu ta otza baita, Murumendi'ren egal-sakonean kokaturik. Azpeiti'tik Salbatore'ko bidegurutzera Mandubi'ko mendi-lepoan barrena dioan bide barkartiaren erditsu aldera dago.

Leku oni Matxinbenta deritzaio. Dozenatxo bat basetxe edo-ditu eliz-inguru. Onek, ezaun du aspaldi gabe berriztua izan dana.

Torrea, arriz egiñiko seikotea da, saietsok almena txikiz apainduta. Arkupe oiesari aitz pelota-toki txiki bat dago. Au ere herri-berria ta zementuz eraikia. Etxetartetatik errekatxo garden bat dioa la-bainki.

Etxe saillean, batto zuri-zuria da. Tellatua egal bitan du, musua erdibituz. Aintzinean loretegi kaxkar bat esi oies batez inguratutik. Apaiz-etxea da.

Atea igaro-ta ezkaratzetik ezker-aldera, be alde illun batean ko-neju-kaiol bat doi-doi nabaitzen dan inguruan, ollo batzuk atzaparka ari dira. Apaizaren bizikleta kako batetik zintzilik datza. Oin otsa nabaitzen zakur bat atera da bizitzako atetik zaunka gorrian. Gi-zonezko baten abotsak ordea ixil erazten dio eta burua makurtuta gur-gurka itzultzen da.

Gela txukunetik, sapaïllo oiesean barrena datorren erreKaren

poll-poll etengabea entzuten da soilki. Leku artan ixiltasuna da nau-si. Emen bizi da Yauregi olerkaria. Esan lezake bein eta berriz:

“Bakardadeak artu nau bere altzoan
ta ixiltasuna daukat musuka ondoan”.

II

Yai egun banaka batzutan atsegin izan oi zait, meza-nagusia amaitzerako edo-ta arratsaldean bezpera aurretik erri koxkor bakarti batean nere burua ikustea.

Apaiza ta apaiz-urgazlea, beren lagunkoitasun yatorra neri agertuzai daude. Mintza-mintzaka aritzen gaituzu kanpantorreko ezkilak Bezperetarako deia yo arte. Orduan, bekoki zorrotzeko gizonekin, beltzez yantzitako emakumekin, igandez yantzitako mutillekin eta neskatil apainzaleakin nâsita, emeki-emeki elizaratzen gera.

Erri-yendeak bêtik eta ene adiskideak korutik armonium alboan yezarrita, Arrendia kantatzeari ekiten diote:

“Laudate pueri Dominum...”

Magnificat abestu ondoren, olerkaria korutik yatsi ta pulpitorra (1) igotzen da Agurtza esateari ekiteko. Illobi bailiran, lurrean edaturik zapi beltzak eta bi muturretatik sugarra darioten argizaiolak datzate. Apaiz-buruak beroien aurrean il-otoitz sail eder bat esan bearra dauka elizkizuna amaitu ondoren. Erritarrak ez dira aixa aztutzen beren ildakoez.

Atera orduko gazteak pelotan ari dituzu aurtaldeak beren begira dituztela. Arkupean, gizonak benatsu txapelaratzen dituzte eskuak agur itzalkorra apaizari egiñaz. Emakumeak berritsukerian beren basserrietara dioaz eta pelota-toki bazterrean neska gazteak, musugorriturik, euren artean zizaka ari dituzu, beatz-erakusgarri inguruan beren erro-sarioak etengabeko jira-biran dabilzkitelarik.

Udara arratsaldeko giro paketsuan bideberrian bêra abiatu giñan.

(1) Azkue yaunaren libururen batean irakurririk dut “pulpito”ri dagokien euskal izen yatorra. Ezin gogora naiz ordea. Bizkai’ko erri koxkorren ba-tzutan oraindik bizirik dirauna omen. Inork yakin-eraziko ba’lit biotz-biotzez eskertuko nioke.

Leku itzalkor batean, zubixka baten arresian exerita orduak aballan dioazkigu. Azkenean, illunabarraren gainberatzeak, bakoitzari geronen bideak artu-erazten dizkigu: ni, bideberrian bera urrutian somatzen nuen nere errirantza; apaiz-burua eta urgazlea berriz goralde, beren auzotegira.

Zergatik ote zan yakiteke, tarteka-marteka gibelera so egiñaz nioian, geldi-geldi ibilki bere bideari zerraikion olerkaria ikusi-bearez; orrela, bidearen biurteak ezkutazi zidan arte. Ibiltze orrek bere olerkien neurri zirudidan, geldi ta etenkorra, edo-ta bere etxe-albotik labainka dioan errekatxo paketsu, garden, leiarkoia.

Nere laguna, bakartasunarekin adiskideturik dago. Berriz ere badioa oi bezela animen alde oso-osoro iraultzeko, bere ardurapekoekin senti, maite eta nozi dezan.

Ba'dituzu olerkari durunditsu eta otsederberak. Beroientzako itza da oro eta sentipena uts. Anima elkor dute. Yauregi ez daiteke orietakoa izan, olerkari izatez gañera apaiza ere bai-baita. Onek biotz orotan bear du kabi; alkarren artean berriz, —olerkari eta apaizaren artean alegia—, gizonak maita. Olerkariak ere animak yaregiten baiditu bere gixa!

Alabaña, apaiza beti billaka eta beti zai dagon gizona da, beti billaka ari zaizuna eta beti zai egongo zaizuna. Iñork baño obeto daki lasaitu bearrak berekin dakarren estuasuna. Itz ezti, legun eta zuzenaren yabe da ta onetxek animari murgildu-arazten dio bere zauririk sakon eta ezkutuenaraño. Ez ote apika Yauregi berbera galde au egin zuna?

“Urre kaiola, kabia baño
beroago, bai ote?”

III

Bide-biurritzearen aintzinean, oraindik dakust zugaitz artean olerkariaren apaiz-irudia, bere auzoalde galdu, paketsu ta bakartira gelldiro yoaki.

Olerkari neurkoia (2)

Lizardi, olerkari neurkoia dut irakurgai. Aren irudia datorkit burura. Gogoratu ere, xeei gogoratzen naiz arpegi giartsu aren lañotasunaz. Bekoki zabala, zimur, sakon, luze ta mallakatuaz yosita; begiak gaztain-kolore ta itun-yario; gorputzez xabal, salasean bare.

Ardurakeriz kutsutu gabeko bere soñaren apaintasunak alako baretasun uzkur bat zemaion eta bere gizakerak berriz etsipen goiztarrez igurtzitakoaren atsedenaldi. Bere begiratua batez ere ântzi ezifia zan. Kementsuak begi esakorrak dituzte. Lizardi'renak eztitasun eta itzaropen mintzoz here animaren argitasuna sendoro adierazten zuten.

Giputz orokor auxe "olerkari izatearen gaitz ederberak yota" yaio zan. Lizardi'ri gora begira bearrak zeragion, bai-baitzekin goitikoak gizonen begira daudela. Olerkari yatorrari dagokionez bi ikusmenen yabe zan eta bitarteko ere bai, adierazi ta senti baitezakean yenderik geienak orain-gerotan adierazi ez ditzaken gauzak.

Azalpenetan olerkari garai izatera eldu zitzaiguna barne-min kantetan ere nausi litzake eriotzak goiz-egarriz irentsi ezpa'leza. Yoera au gero ta ezagunagoa zizun. Lizardi, geldi-geldi, kanpotik barrenerako bildu-naiak zeragin.

Euskaldun yatorra zanez, Lizardi'k, bere endatik zetorkion izuta-

(2) Gaztelera "conciión" dakar egilleak. Itz au zeatago legoke euskeraz "laburkoi" esanda. Alabaña, ene ustez, Lizardi laburkoi baño neurkoi zan geiago, bertso ta esaldi bakoitzari neurri doi-doia, —estuxea batzutan, zabaltxeago bestetan— eman-zale baizenun.

suna nagusi ba'zun ere, inoiz-edo bere barren zabal-zabal egiten digu lotsakiro ta bere aopekoea ixil-ixil guganutzen zaigu. Lizardi'k, gauzaren bukatu-bearrak darion uzkurtasun gazi-geza du sarritan pentsagai. Ba'dioanaren kantamiñez dago maiz ta eguzki-yartze ondoan gau urbillaren aintzindari igeska dioan argitasuna zaio gogoratzen. Burutapena igarriki datorkio. Orduan, larrikara etsigaitza erne zaio ezpañetan:

“Oi, zein ituna dan
bera bear au,
nik ez nai eguna
biurtzerik gau”.

Itz soillez iduritsu da. Bere azalpenik bikañenetako baten azken-lerroen ausnarka ari natzaizu oraintxen.

Bere aurrak oeratu berri dituzu. Zorioneko ixiltasuna yabetu da bere egoitzaz. Arestixean, bere seme zarrenaren deabrukeriak, bere lau semetxoen zalaparta astoragarriak yolastoki biurturik zeukaten. Gora-bera onek zirika eragiten dio olerkariari bildu dadin... Aurtzaroa gure herabearraren ispillu yaukal dugu. Aurren azitzea gure biziak daraman beraka geldigaitzaren neurri da. Lerro baten doi-doiko luzeran Lizardi'ri zinkurin orban-gabe au erne zaio:

“Beldur nauk zaartzen ote naizen...”

Ormaetxea idazlearen aburuz, Lizardi'ren olerkiak apurka irakurtzekoak dira. Arrazoi du noski gure olerkariaren adiskide-miñak. Lizardi'ren tankera aditzera-emangarri da, osorik esateke igarri-arazten duna. Lizardi'ren olerkiak geientsuenetan azi iduri dute, ez lore. Izkiari beren lillura erne-erazi dielakoan ere ba'nago. Bere itzak oroimen pizgarri ta animaren zirrargarri dira, ain baitira dojak! Oroitzapen ugariak dakartzin irudia yaso oi du beti. Ontan, Verlaine'n senide deritzat. Gauzari bere-bere zaion giroa xurgatzen berri mutilla duzu Lizardi!

Euskalduna oartzalle pizkorra da. Gaitasun au bertsolarietan ikus dezakegu sarri. Euskalduna izadiari erne dagokio. Aipuz legorrak gaituztu. Izan ere, euskalduna, gaiaren guna, xurgatuz aterazale baita.

“Ol bat yaso ta ikusi
dut muxu ximela
parre-antxa, bizirik
ba'lriru bezela”.

Alabaña, ez dituzu soilki ikustea ta sentitzea olerkariaren doaiak, entzun ere egiten baitu:

“Gurdibide bakan-ibil ertzetan
masusta sasia dago loretan
Ango kiskalbearra! Ango marmarra!” (3)

Camille Maclair prantzitar irizle ospatsuari irakurririk dakit, Debussy'ren musikagai batzuk aditzean Verlaine'n *yario* iduri omen zitzaion; Schumann'enak entzutearekin berriz Heine datorkio gogora; Schubert'en sormen zenbaitek berriz Goethe oroi-arazten diote.

Musikariak olerkariaren mintzoari yarraiki yoa zaizkiote eres-tresnaren bitartez. Olerkia abesti da. Lizardi'k ba'daki eres-irudiaren berri. Bere olerkietako batzuk *iraulmiñez daude*, arnasa eman-zale, musikagille baten asmamen zai.

Lizardi'k, euskal-idazleak beretutako ezaungarria darakuskigu: garbitasuna. Bañan, ontaz gañera, ezkutupekoa ta azkengabea zaizkio eragingarri. Erromantikoa da-izan. Ez ordea gauzari ezin eman lezakenik eskatzen dioten erromantiko purukatu orietakoa. Bere olerkietan eztuzu arkitzen gizabarnean neke, iguin ta mingostasuna sor-arazten dituzten yasak. Alderantziz, itxaropena naro-naro ta atsegiñezko gogoetak darakarzkizu. Lizardi egi bakarrari atxiki zaio soilki.

Oraindik-orain, ene adiskide zanaren irudi egiten ari naiz. Tankera ontakoxe gizonak beren bizian izan zuten arikortasun zintzo berbera dute eraille. Beren gogoaren emankizun osoak suturik iltzen dira.

Berriro irakurtzean, bere sinispen eta egiaren yabe naizelarik,

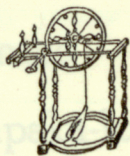
(3) Egilleak olerkiok gaztelarara itzultzen ditu eta aldakizunaren margutasunari igarririk itz oek esaten ditu: “Itzulgaitza ziñez olerki auen neurkoitasun bizi ta doia. Itzulketan Lizardi'ren olerkiaren irudi motel bat besterik ezta. Ain baita itzulgaitza!” Esaldi au irakurkizunaren aritik ebaki egin dugu ta oar bezela ipiñi, euskerara eman ondoren ezpaitu balio.

neri ere barne-barnetik erten zaizkit bere itz berberak: "Agur...
Egun Aundirorte".

Oar bi.—Erderazko "retablo" itza adierazteko euskerazko egokirik ezin
asma ibilli nintzan. Azkenean, zerbait ezarri bearrez eta neronentzat ere
asekaitz izanarren, maigibel erabilli nuen. Geroenean, itz au adierazteko iru-
ditegi itz asegarrri ta xoragarria arkitu nun Omaetxebarria'tar Iñaki Aitak "Es-
peranto o Vascuence?" izenez argitaratutako idazlan batean. Iñoiz edo ata-
lok liburuturik argitara ba'litez itz orren aldatzea litzake ene atsegiña.

"Grazian Adema" deritzaion ataleko bertsuok onela zuzendu bitez geroe-
neko argitaldi baterako:

Zein doatsu gu emen, zorioneko gaztedi,
Bostak yo bitartean maindiretan goxoki,
Yaiki orduko lana; ondoren gosari,
Obeto al-diteke egun berria asi?

LAGUNEK EUSKERATUAK